

ÇEVİRİBİLİMDE KURAM – UYGULAMA İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Mehmet GÜNDOĞDU⁶⁷

ZUSAMMENFASSUNG

Verhältnis zwischen der Theorie und Praxis in der Translationswissenschaft

Seit der zweiten Hälfte des zwanzigsten Jahrhunderts sind im theoretischen Bereich der Übersetzungswissenschaft wichtige Veränderungen zu beobachten. Von Cicero bis zur zweiten Hälfte des letzten Jahrhunderts verlagerte sich die ausgangssprachenorientierte Übersetzungsauffassung auf die zielsprachenorientierten. Somit haben sich immer mehr die zielsprachenorientierte Forschungen im Bereich der Übersetzungstheorie als ein übersetzungsrelevantes Phänomen durchgesetzt. Insbesondere haben die nach den 70'er Jahren entworfenen Übersetzungstheorien, in denen der Übersetzer immer mehr in das Zentrum des Forschungsinteresse rückt und entsprechende übersetzungsprozessualorientierte Ansätze sich aufdrängen, an Wichtigkeit eingebüßt. Nach diesen Ansätzen rücken normative Belange in Bezug auf erfolgreiche Übersetzung in Form von Prinzipien und Regeln in den Vordergrund. Heutzutage ist das Interesse an theoretische Forschungen besonders auf deskriptive Beschreibungen des Übersetzungsphänomens gerichtet.

Damit die Theorie mit der Praxis übereinstimmt, sollte man vor allem die allgemeinen Grundsätze der Übersetzungstheorien, die Grundlage zur Praxis bilden, explizit verarbeiten. Wenn man auch nicht erwartet, dass die Übersetzungstheorien alle in der Praxis der Übersetzung entstandenen Probleme bewältigen können, ist aber trotzdem davon auszugehen, dass der Übersetzer, welcher über die allgemeine theoretische Grundlage verfügt, in seiner Übersetzungstätigkeit mehr Erfolg haben wird, weshalb die Praxis und Theorie voneinander recht gering abweichen werden. Die Auseinandersetzung mit diesem Tatbestand, also mit der Theorie, kann die Lösung der probablen Fehler erleichtern. Außerdem besteht somit die Möglichkeit, die Effizienz der Theorie auf die Anwendung herauszufinden und demzufolge kann die durch praktische Ausführung ermittelten Ergebnisse eine ganzheitliche Präzisierung der theoretischen Beschreibungen nach sich ziehen.

Çeviri, dille doğrudan bağlantılı olması ve kültürel gelişmeye katkı sağlaması nedeniyle insanlık tarihinin her döneminde en ilgi çekici konularından biri olmuştur. Çeviri ile ilgili tartışmaların geçmişi bilindiği gibi ilkçağa kadar uzanmaktadır. Bu tarihten çevirinin bilimsel bir nitelik kazanmaya başladığı 19.

⁶⁷ Mersin Üniversitesi, Çeviri Bölümü

yüzyıla kadar geçen süre içerisinde çeviriyle ilgili tartışmalar, daha çok çevirmenlerin kendi çeviri anlayışları doğrultusunda ortaya attıkları savlar üzerine olmuştur. Sözcüğü sözcüğüne çeviri – özgür çeviri ayırımıyla başlayan ve yüzlerce yıl süren yoğun tartışmalarda bazen bu iki çeviri yönteminden birine üstünlük tanınmış, bazen de metin türüne bağlı olarak her iki yöntem de benimsenmiştir⁶⁸.

Konuya çeviri kuramı açısından baktığımızda yöntem tartışmaları bağlamında ileri sürülen bu savların bir kuram oluşturmaktan çok, çevirmenlerin kendi görüşlerini gerekçelendirmek ya da kendi çeviri anlayışlarının doğruluğunu diğerlerine karşı savunmak yönünde olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, çevirmenler için, aynı zamanda “kuramsal” bir güvence niteliğinde olan bu savlar, genel çeviri uygulamaları için geçerli olabilecek kuralları belirlemekten öteye gidememiştir.

Çeviri, doğasından kaynaklanan karmaşık yapısı nedeniyle çok yönlü ve çok boyutlu bir olgudur. Bu nedenle “çevirinin düşünsel ya da bilimsel olarak tartışılması” uzun süre göz ardı edilmiştir⁶⁹. Yapılan tartışmalar, belli bir çeviri tanımından yola çıkarak doğru çeviri nedir? nasıl olmalıdır? iyi çeviri nasıl yapılır? gibi sorular düzeyinde sürdürülmüştür. Çevirinin araştırılabilir bir olgu olarak bilimsel nitelik kazanması ise bilim alanındaki önemli gelişmelerin yaşandığı geçen yüzyılın ortalarına rastlar.

Başlangıçta uygulamalı dilbilim alanı içinde değerlendirilen çeviri, daha sonraları İletişimbilim, dilbilim, metindilbilim, yorumbilim yazınbilim gibi farklı bilim dallarının yöntem ve kuramlarından da esinlenilerek kaynak metin ve erek metin ilişkisini temelinde ele alınır. Çeviri olgusu, bu bilim dallarından birinin ya da bazılarının kavramları ve bakış açısıyla hem bir süreç hem de bir sonuç olarak tanımlanır. Bu temel görüşten yola çıkarak değişik zamanlarda bireysel anlamda birçok kuram geliştirilmiştir. O.Kade/A.Neubert/G.Jäger tarafından doğal iletişim modeli temelini geliştiren “iletişimsel çeviri kuramı”, K. Reiss’in “metin türü odaklı çeviri modeli”, Paepcke’nin “yorumlayıcı çeviri kuramı”, E. Nida’nın “evrensel çeviri kuramı”, J.Levy’in “yazın çevirisi kuramı” A.Jumpelt’in “teknik ve doğabilimleri çeviri kuramı” bunlar arasında en bilinenleridir. Çeviriyi hem bir süreç hem de bir sonuç olarak ele alan anlayışa göre geliştirilen tüm “çeviri kuramları” da kaynak metinden erek metne kadar uzanan süreçte izlenmesi gereken yöntemsel ilkeler ve her metin türüne özgü yöntem ya da her metin işlevine uygun çeviri kuralları önermek doğrultusunda olmuştur. Böyle bir çerçeve içinde üretilen nitelikli çeviriler ise ancak kaynak metine olabildiğince sadık kalınarak yapılabilen çevirilerdir. Bir başka deyişle, dilbilimsel ağırlıklı bir bakış açısıyla geliştirilen tüm çeviri kuramları, kural koyma amacından önceki yıllarda olduğu gibi bütünüyle vazgeçememiştir⁷⁰. Dilbilim alanıyla sınırlı kalan bu çalışmalar kuramsal gelişmeyi bir süre engellemiş, çeviri gerçekliğine ulaşmayı bir bakıma önlemiş, hatta çeviriyi kendi gerçekliğinden koparmıştır.

⁶⁸ Bkz. Cemal, Ahmet: *Bilim Öncesi Çeviri Kuramları ve Çeviribilimin Gelişme Süreci I. Bağlam İstanbul Üniversitesi Yabancı diller Bölümü Dergisi*, 1979, S. 244-260

⁶⁹ Dizdar, Dilek: *Çeviribilim: Konuları, Sorunlar, Arayışlar. Varlık* 71/1155, 2004, S. 3-8

⁷⁰ Coseriu Eugenio, *Çeviri Kuramında Sorunlara Doğru ve Yanlış Yaklaşımlar* (Çeviren: İ. Akın/T. Kurultay) *Metis Çeviri* 1990/12, S. 79-90.

Gerçi çeviri uygulamalarının başarılı olması için metni ölçü alan çeviri yöntemleri ve denetim mekanizmaları geliştirilmiş, hatta çeviri sürecini ve sonuçlarını açıklanmak için, çeviriye yönelik düşünceleri nesneleştirmek yönünde bir yorumlama gerekçelendirme ilişkisi ortaya koymaya özen de gösterilmiştir. Ne var ki, bu çabalarla çevirinin bilimselleşmesi yönünde pek yol kat edilememiş, hatta çeviribilim kendi varoluşunu bile gerekçelendirememiştir.

Kuşkusuz yönteme dayalı bir kuramın gerçekten bir kuram olup olmadığı, daha doğrusu kuramların yöntem önerme amacı taşıyıp taşımadığından söz etmek her zaman tartışılmalıdır. Öyleyse burada sorulması gereken temel soru aslında şudur: Gerçekten kuramdan beklenen çevirmenin izleyeceği yöntemleri ve kuralları belirlemek midir? Bu soruya verilecek yanıt elbette “evet” olmayacaktır. Sanırım eski çeviri kuramları diye nitelendirilen çeviri tutumuna ilişkin saptamalar ve çeviri yöntemiyle ilgili değer savlamaları aslında kuram değil, çeviriye ilişkin bir görüş, bir bakış açısından başka bir şey değildir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından, özellikle 1970’lerden sonra başlayan süreçte erek kültürü öne çıkaran betimleyici çalışmalarla çeviri, kültürü de içine alan daha geniş bir çerçevede incelenmeye başlanmıştır. Artık çeviri sürecini yönlendirmeyi amaçlayan ve bu nedenle başarılı bir çeviri için bir dizi ilkeler sunan kaynak odaklı çeviri anlayışı büyük ölçüde önemini yitirmiş, yerini daha çok erek-kültür odaklı çeviri anlayışına bırakmıştır. Bu yeni anlayış göre çevirinin salt ya da öncelikle dilsel bir aktarımla sınırlı olmadığı, aynı zamanda kültürel bir aktarım olduğu görüşü benimsenmiştir. Benimsenen bu görüş çerçevesinde Even-Zohar “çoğul dizge kuram”ını, bu kuramı temel alan Gideon Toury ise “betimleyici çeviri kuram”ını, Erst August Gutt da “açıklayıcı bildirişim kuram”ını geliştirmişlerdir. Bunların yanında ayrıca belirtilmesi gereken iki önemli kuram Hans Vermeer’in geliştirdiği “skopos kuramı” ile “işlevsel çeviri kuramı”dır.

Çeviriyi çok geniş bir kültürel bağlam içerisinde ele alan bu yeni yaklaşımla, çeviri süreci içinde yer alan bütün etmenler betimlenebilecek, çeviriye daha gerçekçi yaklaşılabilecek ve böylece çeviri olgusunu anlamaya yarayacak bir çerçeve oluşturulabilecektir. Gideon Toury’e göre (1985:25) bir bilim dalının tam ve özerk olabilmesi betimleyici alanın oluşturmasına bağlıdır. Ona göre bu alanda betimlenecek olgular da bilim dalının “nesnelere” yani çevirilerin kendisidir. Çeviri metinleri gözlemlenebilir olgulardır, o nedenle çeviri metinlerinin betimlenmesi önceliklidir⁷¹.

Bu kez çeviri sözcüğünün kapsamı kültürü de içine alacak biçimde çok genişletildiği için çeviriyi kaynak metinden oldukça bağımsız ele alma eğilimi ortaya çıkmıştır. Çeviri yapmak bir bakıma bir kaynak metnin ya da bir yapıtın aslından az çok ayrılan değişik biçimlerini, bir başka deyişle değişikliklerini üretmeye dönüşmüştür⁷². Bununla birlikte geleneksel yaklaşımlarda göz ardı edilen olgular da kurama konu edilerek çevirinin betimleme alanı daha da

⁷¹ Bengi, Işın: Çeviribilimde Bireysel Kuramlardan Geniş Ölçekli Bir Bakış Açısına Doğru . Mehmet Rıfat (yay.haz.) *Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler*. Düzlem Yayınları, İstanbul, 1995, S. 13.

⁷² Doltaş, Dilek: Yazın Çevirisine Farklı Bir Bakış: Esnek Aktarımın Sınırları. *Metis Çeviri* 1988/2, S. 135

genişlemiştir. Ne var ki bir betimleme diğer bir betimlemeyi gerekli kılmış ve bir sonuca varılamamıştır.

Burada biraz önce sorduğumuz soruya yeniden dönecek olursak bu kez yanıtlamamız gereken sorular şunlar olacaktır. Gerçekten kuramdan beklenen çeviri uygulamalarını betimlemek midir? Uygulamaların betimlenmesine dayalı bir kuram gerçekten bir kuram mıdır? Bu sorulara verilecek yanıt elbette ki yukarda verdiğimiz yanıtın farklı olmayacaktır.

Çeviri alanında, ister kuralcı ister betimleyici isterse kaynak odaklı ya da erek odaklı olsun bütün kuramlar çeviri olgusunun özünü açıklamaya yarayacak genel bir çerçeve oluşturmakta yetersiz kalmıştır. Genel olarak bütün “çeviri kuramlarında olguları birbirine karıştırmaktan ve gerekli ayrımları yapamamaktan kaynaklanan yanlış yaklaşımların sürekli karşımıza çıktığını ileri sürmek yanlış olmaz” sanırım⁷³. Gerçi değişik bağlamlarda hem doğru hem de doğru dile getirilmiş, ilk bakışta kendi içinde tutarlı ve bütünlüklü olan tek tek yaklaşımlara rastlanmaktadır, ama her çeviri durumu değiştiğinde başta doğru görülen bu yaklaşımların eksik ve yetersizliği de ortaya çıkmaktadır. Kanımca bunun nedeni çevirinin değişik bilim dallarıyla olan ilişkisinden dolayı bilimsel olarak açıklanması zor, epeyce karmaşık ve çok boyutlu bir olgu olmasıdır. Bu nedenle çeviri olgusu tanımlanırken çoğu kez farklı disiplinlerin kuramsal araç gereçleri ve yöntemleriyle yetinilmiş, çeviriyi diğer disiplinlerden ayırt edenin ne olduğu sorusuna yanıt bulunamamıştır. Daha açık bir deyişle çeviri kendisinin değil, diğer disiplinlerin araştırma nesnesi konumuna gelmiştir. Bu da “kuram” adı altında geçen çalışmalarda her disiplinin öncelikle kendi önermelerinin öne çıktığı karmaşık bir durum yaratmış, çeviribilimin özerkleşmesini de olumsuz yönde etkilemiştir.

Çeviribilimin içinde bulunduğu bu karmaşa ve çıkmazdan dolayı kuram düzeyindeki çalışmalar da çoğu zaman- biraz önce değindiğim gibi- ya çeviri sürecinde çevirmeni yönlendirecek yöntem önermeleri ya da çeviri uygulamalarını betimleme doğrultusunda gerekçesiz ve dayanaksız önermelerle yetinmek zorunda kalmıştır.

Çeviribilim, bilimsel bir araştırma alanı olarak çok karmaşık sorun öbeklikleriyle farklı bilim dallarının yaklaşımlarını da içine almayı olanaklı ve zorunlu kılan bir bilim dalıdır⁷⁴. Çeviribilim araştırma nesnesi olarak “çeviri”yi ele alacaksa araştırma alanının sınırlarını ve ortaya çıkan sorunları bu karmaşıklığı daha doğrusu disiplinlerarası ilişkileri dikkate alarak belirlemek durumundadır.

Ne var ki çevirinin bu karmaşık yapısı onun özerk bir bilim dalı olma isteğini ortadan kaldırmaz. Bana göre özerk bir bilim dalı olma isteğini ortaya kayan bir bakış açısı, bu alanın henüz betimlenmemiş olgularını değişik bilim alanlarının farklı bakış açısı ve verileriyle betimlemeyi reddeder, bunun yerine kendine özgü bir kavram örgüsüyle araştırma nesnesini tanımlar. Burada temel sıkıntı kaynağı ise, çeviri olgusunun disiplinlerarası verilere dayanılarak

⁷³ Coseriu Eugenio, Çeviri Kuramında Sorunlara Doğru ve Yanlış Yaklaşımlar.(Çeviren: İ. Akın/T. Kurultay) Metis Çeviri 1990/12, S. 79.

⁷⁴ İsmail İşcen: Çevirim Kuramı. Seçkin Yayıncılık. Ankara, 2002

betimlenmesi ve bu nedenden dolayı da kuram ile uygulama alanı arasında ortaya çıkan uyumsuzluktur.

Son yıllarda çeviribilim, özerkleşme yolunda araştırma nesnesini kuramsal bir temele dayandırma çabası içinde görünmektedir. Bununla birlikte bu alanda geliştirilen kuramlara karşı “birbirinin hem nedeni hem de sonucu olabilecek yaygın bir güvensizlik ve ilgisizlik gözlenmektedir”⁷⁵. Güvensizliğin nedeni geliştirilen kuramların bazen yanıltıcı bazen çelişkili olmasıdır. Elbette tek neden bu değildir. Bunun da ötesinde kuramların başarılı bir çeviri için uygulamada pek bir işe yaramadığı düşüncesidir. Bu düşünceye göre çeviri, kuram olmadan içgüdüsel ve sezgilere dayanılarak da yapılabilir. Fakat içgüdüsel ve sezgilere dayanarak yapılan çeviriler ve çeviri sürecinde ortaya çıkan sorunlarına getirilen çözümler, ne gerekçelendirilebilir ne de inanarak savunulabilir.

Öte yandan ister bilinçli olsun isterse bilinçsizce olsun her çeviri uygulamasının içinde bir çok kuramsal unsurlar bulunur. Her türlü kuramsal destekten yoksun olsa bile yapılan bütün çevirilerde, bilinçsizce önceden benimsenmiş yerleşik düşünceler, yöntemler ve varsayımlar gibi açıkça belirtilmeyen ilkelere göre çeviri yapılır. Çeviri yaparken bile çeviri kuramının oluşu ile karşı karşıya kalınır. Çeviri eylemi ise ancak kuramsal bilgilerle uygulamanın iç içe ele alındığı durumlarda açıklanabilir.

Kuram ve uygulama birbiriyle uyumlu olması için her şeyden önce kuramın açık ve net olması gerekir. Bu durumda yanıtlanması gereken sorular şunlardır: Kuram nedir? Kuramlar, niçin oluşturulur? Kuramla – uygulama arasında nasıl bir ilişki vardır? Neden çeviri alanında kuramla uygulama birbirinden bu kadar uzak düşmektedir?

Öyleyse önce genel anlamda kuramın ne olduğuna bir göz atalım. Kuram nedir? Kuram, Türk Dil Kurumunun yayımladığı Türkçe Sözlükte kısaca 1. “uygulamadan bağımsız ele alınan soyut bilgi”, 2. “bir sorunu ilgilendiren düşüncelerin tümü” olarak açıklanmaktadır⁷⁶. Bir başka tanıma göre kuram, “bilgi edinme sürecinin herhangi bir aşamasında ortaya atılan, gerçekliği ve güvenilirliği bilimsel yöntemle saptanmış bir genel bilgi ve açıklama düzenidir”⁷⁷. Işın Bengi Öner ise *Longman Dictionary of Contemporary English*'e dayanarak kuramı, “bilinen olguları temel alan, belli bir olgu veya olayı açıklamayı amaçlayan, bir nedene dayalı kanıtları olan bir ifade veya ifadeler bütünü” diye tanımlamaktadır⁷⁸. Her üç tanımın ortak özelliği, kuramın bir olguyu açıklamayı amaçlayan gerekçelendirilmiş bilgilerin tümü olmasıdır. Öyleyse bu genel tanımdan yola çıkarak çeviri kuramını, “çeviri olgusunu anlamayla ilgili düşünce alanında gerekçelendirilmiş nesnel bilgilerin tümü” diye tanımlayabiliriz. Kuram,

⁷⁵ Bengi, Işın: Çeviribilimde Bireysel Kuramlardan Geniş Ölçekli Bir Bakış Açısına Doğru. Mehmet Rifat (yay.haz.) *Çeviri ve Çeviri Kuramı Üstüne Söylemler*. Düzlem Yayınları, İstanbul, 1995, S. 9.

⁷⁶ *Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu Yayınları* 549. Ankara, 1988, S. 929

⁷⁷ Ozankaya, Özer: *Temel Toplumbilimleri Sözlüğü*. Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, S. 85.

⁷⁸ Bengi-Öner, Işın: Çeviri Eleştirisi Bağlamında Eleştirel Bilincin Oluşması ve Eleştiri, Üst – Eleştiri, Çeviribilim İlişkileri. Bengi-Öner, Işın (yay. haz.) *Çeviri bir Süreçtir Ya Çeviribilim?* (içinde), Sel Yayıncılık. İstanbul, 1999, S. 112

elbette uygulamayla birlikte uygulama içinde oluşur, düşünce alanından uygulama alanına geçirilip gerçekleştirilebilir⁷⁹. Gerçekleştirebilir değerde görülmeyen düşünce alanındaki bilgiler birer varsayım olarak kalır.

Bu nedenle kuram çalışmalarında gözetilmesi gereken en öncelikli amaç, uygulamada daha başarılı çeviri nasıl yapılır kaygısından uzak, sadece çeviri gerçekliğinde ortaya çıkan bütün etmenleri, bir başka deyişle çeviri olgularını betimlemeye çalışmaktır. Doğal olarak kuramsal çalışmalardan elde edilen bilgiler uygulama alanına yansiyacaktır, ama bu bilgileri uygulamada nasıl bir yol yordam izlenmesi gerektiğini belirleyen yöntem önermeleri biçimde değerlendirmek doğru olmaz sanırım. Bunlar olsa olsa çeviri sürecinde elimizde var olanları akıllıca kullanılabilirimiz bir araçtan başka bir şey değildir.

Fakat, bugüne kadar yapılan çeviri kuramı tartışmaları içinde yanlış beklentilerden dolayı kuram adına yöntem sorunu gereğinden fazla öne çıkmıştır. Uygulanabilecek doğru yöntemle çevirinin olgusunun bütününe yönelik belirlemeler yapılabileceği gibi bir tutum ortaya konmaktadır. Durum böyle olunca da belli kuramsal yaklaşımlardan çeviri gerçekliğinde ortaya çıkabilecek her sorunu çözmesi beklenmektedir. Oysa, çeviri gerçekliğinde ortaya çıkan tüm sorunların belli bir yöntem sorunu içinde ele almak olanaksızdır.

Burada kuram uygulama bağıntısına değinirken kuramın çeviri sorunlarının aşılmasında başvurulacak yöntem önermeleri biçiminde anlaşılmasının yanıltıcı olduğunu belirtmek isterim. Çeviride bir amaca ulaşmadaki izlenilen yol ne kadar başarılıysa, bir başka çeviride amaç değiştiğinde izlenilen yol tamamen yanlış olabilir. Bu durumda yöntem önermesi içeren bir kuram, bir çeviri için geçerliliğini korurken başka bir çeviri durumu için geçersiz olacaktır. Bu yüzden bazı kuramların sadece belirli metinlerde belli amaçlar doğrultusunda uygulanması, sonra başkaları tarafından farklı bakış açılarıyla tamamen yetersiz bulunması ya da yanlış olduğu söylenerek reddedilmesi bazı uygulamacılar için şaşırtıcı gelmektedir. Oysa, burada geçersiz olan kuramsal bilgiler değil, izlenen yoldur. Öyleyse yapılması gerek şey, her çevirmenin kuramsal bilgilerden yararlanarak uygulamada kendi yöntemini kendisinin belirlemesidir.

Kuram, her şeyden önce uygulanması gereken kesin, değişmez kurallar ve ölçütler ortaya koyan ve bunlarda ısrar eden önermeler yerine çeviri olgusunu betimleme doğrultusunda olası ilişkileri ortaya koymak biçiminde anlaşılmalıdır. Kuram “sezgi kazandırıcı, görüş açıcı, bireysel yaratıcılığı besleyip öne çıkarıcı, geliştirici tutumların benimsenmesine olanak veren, ortak çalışmalar ya da tek tek üretilen metinler üzerinde eleştirel değerlendirmelere açık” bilgilerdir⁸⁰. Ayrıca uygulamalar sırasında deneyimlerle geliştirilen bazı yöntemleri, metin çözümleme stratejileri, zor kararların alınmasında belirsizliklerle başa çıkmak için başvurulacak çözüm yollarını gösterebilir, ama hiçbir zaman bütün uygulamacıları aynı ölçütleri kullanmaya zorlayan bağlayıcı

⁷⁹ Hançerlioğlu, Orhan: Toplumbilim Sözlüğü. Remzi Kitabevi, İstanbul 1976, S. 228

⁸⁰ Salman Yurdanur. Yazın Çevirmenin Dilsel Donanımı. Dilbilim Araştırmaları, Hitit Yayınevi, Ankara, 1996, S.257

yöntemsel kurallar bütünü değildir. Kuramsal ilkeler kural koyucu, uygulamacıları kısıtlayıcı, sınırlayıcı değil aksine onları geliştirici, yaratıcılıklarını özendirici, yönlendirici bilgilerdir.

Son yıllarda çeviri üzerine yazılıp çizilenler, kuram oluşturma çabaları, hem kuramsal hem de uygulama alanında çeviriye olan ilgiyi artırmıştır. Bu doğal sonucu olarak üniversite düzeyinde çeviri eğitimi veren bölümler açılmıştır. Çevirinin çeviri kuramıyla ilgili çalışmalar daha çok bu akademik çevrelerde gerçekleşmektedir. Biraz önce sözü ettiğim çeviri kuramlarına karşı ilgisizlik akademik çevredeki bilimsel çalışmalara koşturarak aşılmaya başlamıştır. Bugün için yapılması gereken çok şey olsa da, bu konuda epeyce yol alındığı da bir gerçektir.

Bugün çevir bölümleri, hem kuramsal bilgilerin aktarıldığı hem de uygulamalı çalışmaların sürdürüldüğü alanlardır. Bu çerçevede eğitimin iki temel işlevi çeviri eğitiminde de karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi neyin öğretilmesi gerektiğini belirlemek, ikincisi ise bunların nasıl öğretileceğini saptamaktır. Birincisi çeviri olgusunu anlamaya yönelik kuramsal bilgilerle, ikincisi ise uygulamayla ilgilidir. Ayrıca, “kuram, bir bilgi sorunudur; oysa uygulama yol yordam bilme sorunudur”⁸¹.

Konuya çeviri eğitimi açısından bir göz attığımızda çeviri eğitimi alanında kuram uygulama ilişkisinin doğal bağlantısının olmadığını, kuramla uygulamanın örtüşmediğini söylemek mümkündür.

Çeviri kuramlarının uygulamayla örtüşebilmesi için her şeyden önce kuramların genel ilkelerini özümsemek gerekir. Kuramların genel ilkelerinin özümsemesi yapılacak çevirilerde kuramla uygulamanın birbirinden uzak kalmasını önleyebilir. Kuramsal bilgilerin sağlayacağı genişlik ve derinlikle uygulamalarda karşılaşılan olası çeviri sorunlarının çözümünü kolaylaştırabilir. Ayrıca, kuramsal bir yaklaşımla yapılan çevirilerde kuramın uygulama üzerindeki etkisini belirlemek de olanaklı olur. Böylece uygulama deneyiminden elde edilecek bilgilerle daha bütünlüklü kuramsal betimlemeler yapılabilecektir. Kuramsal bilgi olmadan daha sağlıklı çeviri yapılamayacağı gibi uygulamadan kopuk bir kuram da düşünülemez.

Çeşitli kuramların uygulamaya ne ölçüde yansıdığını, uygulamanın da çeşitli kuramları ne ölçüde doğruladığını incelemek ayrı bir bildiri konusu olabilir. Fakat benim burada vurgulanmak istediğim şey, çeviri eğitiminde kuramsal bilgilerin somut uygulamalarla birlikte iç içe ele alınmasıdır. Öyle ki çeviri eğitiminde kendi uygulamamızı ele alarak kuramın somut çeviri gerçekliğinde geçerliliğini sorgulamak durumundayız. Yoksa kendi uygulamalarımızı incelemeden belli kuramsal önermeleri ve modelleri bir araya getirerek kuramın ne kadar yararlı olup olmadığını anlayamayız. Ancak burada dikkatinizi şuna çekmek isterim. Öteden beri yanlış tutum içerisinde olan öğrenciler, kuramın yöntemsel ve yönlendirici işlevini net göremediği durumlarda, bu tür bilgileri bir kuram karmaşası olarak algılamakta, kuramsal bilgileri de çeviri uygulamasında yararlanacağı araç gereç olarak görmekten çok bunları çeviri dersinde geçer not

81 Le Feal, Karla Dejean: Çeviri Kuramını Uygulamaya Geçirirken (Çev. Yurdanur Salman). *Metis Çeviri*, 1990, S. 48

almak için üstesinden gelinmesi gereken bir engel olarak görmektedir. Bu nedenle çeviri kuramlarını ortak bir yöntem bilgisinin öğretilmesi düzeyine indirgeyerek çeviri kuramlarının salt yöntem bilgisi öğretimi olarak anlaşılmasından kaçınılmalıdır. Ayrıca çeviri uygulamalarında öğrenciye soyut kuramsal bilgiler aktararak çeviri eğitimini aşırı kuramsallaştırmamaya da özen göstermeliyiz.

Elbette kuram ya da kuramsal bilgilerin öğrenciye aktarılması söz konusu olunca nesnellik tartışmasına da gündeme gelmektedir. Bu nedenle kuramsal bilgilerin öğrenciye aktarılmasında bazı nesnel ölçütler geliştirerek öğrencilerde kuram bilincinin oluşmasını sağlamalıyız. Yoksa kuram bilicinden yoksun öğrenciler, somut çeviri uygulamalarında kendilerine güvenini yitirmiş, elli kolu bağlı, tereddütlü, çok seçenekli olasılıklar arasında bocalayan, ne yapacağını bilmez bir durumda hissedeceklerdir⁸². Oysa kuramsal bilgileri edinen öğrenciler çeviri yaparken verdikleri kararların, bir seçeneğin neden diğer seçenektan daha uygun olacağını akılcı ve doğrulanabilir bir temelde açıklayabileceklerdir.

Çeviri eğitimini bugünkü koşullarda düşünürken ne kuramı ne de uygulamayı göz ardı etmek durumundayız. Olumsuz koşulları göz adı etmeden kendini çeviri eğitimi içinde bulan öğrencilere kuramsal bilgileri aktarırken, bunları uygulamadan elde ettiğimiz bilgilerle birleştirerek bazı nesnel ölçütler de geliştirmeliyiz. Çeviri, ancak nesnel ölçütler geliştirilebildiği sürece bilim kavramıyla örtüşebilecektir. Bilimsel ölçütlere gidilmeksizin elde edilen bilgilerin geçerliliği de tartışmalı olacaktır. “Çeviri alanında bilimsel ölçütlere varılabilmesi” ise, “çeviriye bilimsel bir yaklaşımı gerektirir. Çeviri olgusunun en yüzeysel görüntüsünden en ayrıntısına değin her düzeyde bilimsel bir yaklaşımla ele alınması hem kuram hem de uygulama alanında karşılaşılabilecek sorunları aydınlatılabilir, çeşitli güçlüklerin aşılmasını sağlayabilir”⁸³.

Öteden beri olduğu gibi tek tek kişiler benimsedikleri yöntemlerle çeviri uygulaması yapabilirler. Ama tek tek kişilerin özel olarak çeviriyle ilgilenmeleri değil de, “çeviri eğitimi” söz konusu olduğunda durum değişir. “Eğitim kavramı konusu ne olursa olsun, kişiselliğin ötesinde yer alan nesnel ölçütler aracılığı ve yardımıyla öğrencinin konusunu kavraması, konusuna egemen olması amacını içerir.”(...)”Kendisinden nesnel ölçütler türetilmeyen hiçbir konu bilimin ve eğitimin konusu olamaz. Eğitim, öğrencilere bilgi, yöntem ve nesnel ölçütler öneren, bunların özümsemiş ve özümsemişmediğini denetleyen ve sınavan bir alandır”⁸⁴.

Söz konusu çeviribilim ve çeviri eğitimiye, çeviri sorgulanmalı, çevirinin araştırma nesnesinin ne olduğu tartışılmalı, her şeye rağmen en azından ortak nesnel ölçütler aranmalı ve uygulanmalıdır.

⁸² Atayman, Veysel: “Kültür Politikaları açısından Çeviri Eğitimi ya da Çeviri Eğitiminden Kültürel Birikim Sorunu”. Kurultay, T/ Birkandan, İ (yay.haz.) *Türkiye’de Çeviri Eğitimi. Nerden Nereye?* (içinde) Sel Yayıncılık. İstanbul, 1997, S. 22.

⁸³ Bengi-Öner, Işın: *Çeviri Bir Süreçtir... Ya Çeviribilim?* Sel Yayıncılık, İstanbul, 1999

⁸⁴ Sayın Şara: *Meinlerle Söyleşi*. Multilingual. İstanbul, 1999, S. 61

KAYNAKÇA

- AKBULUT, Ayşe Nihal (1997: “Çeviri Eğitimin Özgül Yapısına Uygunluk Açısından Ders Yöntemleri”. Kurultay, T/ Birkandan, İ (Yay.Haz.) *Türkiye’de Çeviri Eğitimi. Nerden Nereye?* (içinde) Sel Yayıncılık, İstanbul. S. 88-96
- ATAYMAN, Veysel (1997): “Kültür Politikaları açısından Çeviri Eğitimi ya da Çeviri Eğitiminde Kültürel Birikim Sorunu”. Kurultay, T/ Birkandan, İ (Yay.Haz.) *Türkiye’de Çeviri Eğitimi. Nerden Nereye?* (içinde) Sel Yayıncılık, İstanbul. S. 13-23.
- BAHADIR, Şebnem (2004): Çeviriyorum, Öyleyse Tek Kültürün Ötesinde, İki Kültürünün Arasında, Üçüncü Kültürün Ortasındayım. Arayışlar. *Varlık* 71/1155, S.24-29
- BENGİ-ÖNER, Işın (1995): Çeviribilimde Bireysel Kuramdan Geniş Ölçekli Bir Bakış Açısına Doğru. Mehmet Rifat (Yay.haz.): *Çeviri ve Çeviri Kuramları Üstüne Söylemler.* Düzlem Yayınları, İstanbul
- BENGİ-ÖNER, Işın (1999): *Çeviri Bir Süreçtir... Ya Çeviribilim?* Sel Yayıncılık, İstanbul.
- BENGİ-ÖNER, Işın 1999: Çeviri Eleştirisi Bağlamında Eleştirel Bilincin Oluşması ve Eleştiri, Üst – Eleştiri, Çeviribilim İlişkileri. *Çeviri bir Süreçtir Ya Çeviribilim?* (içinde) Sel yayıncılık, İstanbul, s. 112
- BENGİ-ÖNER, Işın:Üniversite Düzeyinde Çeviri Eğitimi Üzerine Gözlemler ve Yazılı Çeviri Alanında Bir Yüksek Lisans Programı Önerisi *Metis Çeviri* 19/1992, S.44-55
- DOLTAŞ, Dilek: Yazın Çevirisine Farklı Bir Bakış: Esnek Aktarımın Sınırları. *Metis Çeviri* 1988/2, S.135
- EVEN-ZOHAR, Itamar: Yazınsal Polisistem içinde Çeviri Yazınının Durumu. (Çev. Saliha Paker) *Adam Sanat*, 1987/14, S.59-68,
- CEMAL, Ahmet.(1979): Bilim Öncesi Çeviri Kuramları ve Çeviribilimin Gelişme Süreci I. *Bağlam İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü Dergisi*, 1979, S. 244-260
- COSERIU Eugenio, Çeviri Kuramında Sorunlara Doğru ve Yanlış Yaklaşımlar *Metis Çeviri* 1990/ 12,79-90).
- DİZDAR, Dilek (2004): *Çeviribilim: Konuları, Sorunlar, Arayışlar.* Varlık 71/1155, S. 3-8
- HANÇERLİOĞLU, Orhan(1996): *Toplumbilim Sözlüğü.* Remzi Kitabevi, İstanbul.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan(1996): *Felsefe Sözlüğü.* Geliştirilmiş ve Genişletilmiş Yeni Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KARADAĞ, Ayşe Banu (2004):Çeviri ve Çevirmenin Edebiyat ve Kültür Dizgesini Şekillendirmedeki Rolü. *Varlık* 71/1155, S. 9-15
- KURULTAY, Turgay/ BİRKANDAN, İknur (Yay.Haz.) (1997): *Türkiye’de Çeviri Eğitimi. Nerden Nereye?*.Sel Yayıncılık, İstanbul.
- OZANKAYA, Özer (1995): *Temel Toplumbilimleri Sözlüğü*, Cem Yayınevi
- SAYIN, Şara (1999): *Metinlerle Söyleşi.* Multilingual, İstanbul
- TÜRKÇE SÖZLÜK(1988): Türk Dil Kurumu Yayınları 549, Ankara.
- TOURY, Gideon (1985): In Search of a Theory of Translation. Porter Institute for Poetics. Tel Aviv.